

Peire Bertas. L'espeliment d'un poeta.

N. Nivelles

Pèire Bertàs, que lo nom administratiu n'èra Fernand Antòni, nasquèt a Marselha l'annada 1864. Breva, son activitat poetica pasmens cambièt emé lo temps, tament que marca una rompadura vertadièra la darriera òbra estampada.

Pareissèt lo primier recuèlh en 1882, lo segond en 1887 e la peça de teatre de vers en 1893 enfin. S'es puei preocupat de politica, que siguesse de politica culturala qu'era adjunch dau conse per lei Beleis-Arts, ò de decentralisacion coma jornalista tanben, de federalisme.

Socialista de longa, saique vesent pas lo biais de far capitar una politica de desenvolopament regionau, seguiguèt puei la deriva drechiera, e d'antiracista, venguèt coma Maurras maurassian. A despart dei poemas e deis escrichs politics¹, publiquèt per eisemple dins la premsa d'articles sus de tradicions marselesas².

Dins lo cèrcle literari que se sonava la Confrèrie du Dahlia Bleu, se rescontravon de felibres emé de trobaires marselesés, emai qu'aquelei d'aquí s'opausèron longtemps ai primiers³. Era Bertàs dei doas escolas. Remirava Mistral e cresi mai encara Aubaneu, publiquèt son primier recuèlh em una prefaci de Valeri Bernat, qu'eu tanben aguèt una plaça particulara dins lo felibritge, era amic emé Pèire Maziera e lo socialista Antida Boyer.

Lei dos primiers libres, se leis escriguèt dins lo provençau que se ne valiá Romanilha emé dins sa grafia. Lo tresen, totjorn emé la grafia de Romanilha, es escrich dins lo provençau de Marselha. Cau dire que dins aqueste cas, es mai tradicionala una grafia patesejanta puei que pot formar part dau comic de la Comedia dell'Arte, quora se legís

FLORS E CHATAS (un poema sus una flor, un poema sus una femna) : Ja ne ditz ben lo titou dins quina dralha camina d'en primier Bertàs. Se i a agut quauqu'un per lo comparar em Aubaneu es ben que n'era influenciat. Influencia avoada que per eisemple celebra Zani : « Era bela, parèis, la Zani que ton cor Amava... » Aquò se fa encara mostrar dins aquelei vers a çò que sembla :

« Quand, la rosa subre ton sen
Bomboneja,
Belas de ton uèlh sorisènt *
Que belugueja »

(Angela)

La forma ramenta La bessonada d'Aubaneu :

« N'aguetz pas peur de m'agotar !
Podetz tetar »

La sensualitat tanben nos ramenta Aubaneu que disiá dins La Bigolante (Fuelhas perdudas) :

« A beli dents, de l'estrambòrd,
Mòrde come sus un fruch d'òr
Dins l'ardenta cabeladura. »

Influencia de Mistral tanben. L'atgi dei femnas cantadas, d'annadas après qu'aguesse Balzac parlat deis amors de La Femna de trenta ans (1827), podia pas gaire pr'aquò s'aluenchar vertadierament de l'atgi de Mirelha :

« A just setze ans, ren que sa vista m'abra.
Se demandatz s'ei bela, respondrai :
A just setze ans, setze ans, m'aquò pas mai ! »
(Clareta)

A donc l'atgi que se moron lei chatas :

« Setze ansb! Setze ans : morirb! Siatz pas just, bon Dieu »
(Ròsa)

De segur lei gents se morissian mai joines qu'ara en mejana.
Omenatz encara a Mistral qu'aquela Fior dins un libre :

« L'autre jorn en durbent lo libre de Mirelha
Aqueu libre irmortau que saup cade amoròs... »

Dins un segle que lei trobadors i son de mòda, e que lei cau per provar que la lenga n'es ben una, es pas solament que tradicion literari quora ne parla Bertàs ? saique se trufa :

« La luna blondinela
.....
Intrant d'un gotic fenestron
Esc l'ara un pichonet chambron
.....
Do l'ceta a la voatz dau trobaire
Se revelha duerb l'estra e... chut ! laissatz la faire »
(Do l'ceta)

Veirem puei ço que fa de l'auga.

« Canta l'Amor disent :
« Sabes qu'es l'amor ?
Lo glari Qu'emplis de joia e d'auvari »

saique coma la cançon medievals :

« Domna qui amic non a,
ben si gart que mais non aja,
qu'amors ponh oi e deman. »⁴

Ensaji pas de tomar far l'istòria de la literatura en França, dirai encara solament que, joine quora moriguèt Teofil Gautier que trevava lei cèucl'es literaris de Marselha, Bertàs , de cops que i a, es dedins la meteissa dralha, influenciat eu tanben per leis arts plasticas :

« Talhadas per l'Escultor Sant
Dins de mosselina laugiera,

Que li colors son pas parieras :
I a li colors di neus, dau sang,
De l'or, e de l'azur que brilha »
(Colors)

Puei :

« Se sabiau tenir lo burin
Se de la pèira e se dau marbre
Ode l'airam, poderas fabre,
Sabiau faire d'obratgi fin... »
(Beutat)

Mai es pas solament Bertàs lo pintre de la beutat. Quora dins la prefaci Valeri Bemat escriviá : « Ve-l'aquita una òbra de joinessa plena de sabor e d'originalitat », me sembla que s'enganava pas. Se vei tre la debuta que parlant I felibressas, Bertàs anonciava son libre disent :

« A ! per qu'ai-ti pas escondut
Ço qu'ei neblat dins li bordilhas
Aqueli chatas qu'an vendut
Son onor per una mantilha !*
.....

Per ço qu'eisista e que pensam
Pas pron an aqueli que bramon:
« Mon enfant a fam, ieu ai fam »,
E que fau que lis òmes s'amon. »

Dins mai d'un escrich deplorèt Valeri Bemat la miseria, mai saique Bertàs es mai pròchi d'autrei trobaires marselhés que dins Bagatoni per eisemple, lo malastre de la femna es vist primier coma aqueu de son paire.

Après l'adreïça I felibressas, lo primier poema, meme s'es dich emé de flors, mòstra ben la volontat de l'autor que denoncia la miseria naissuda dau poder :

«reis poderós.....
De toti lei tresors acampats dins la guerra,
E pagats dau sang vermelhau
De pòples se plegant sot vòstri leis severas ... »
(Flors)

Benleu que la versificacion es aquela d'un començaire. Pasmens coma veni de dire, es la poesia d'un erudit, s'inspira Bertàs d'autrei poetas e se lei poemas totei an la meteissa fòrma, lo sonet, an pas totei memes vers nimai meteis juòc de rimas.

Lo primier, que veni de ne citar quauquei vers, fa altermar de longa un alexandrin em un octosillab que lei rimas ne son :

Rimas encadenadas :

« Venetz, reis poderós, venetz reis de la terra,
Comandat a vòstris esclaus,

Disatz ié, emperaires, emé vòstras voatz feras,
En ié balhant meme la clau ... »

Rimas apariadas e cobles capcoadats dins lei doas darrieras estròfas :

« Qu'unisson 'mé saber, lo lin, l'òr e la seda,
E que prenon i docí fedas
De la lana la blanca e cauda neu, qu'enfin (engambament)

Ne'n fagon un vestiment fin :
Tau vestit, cresetz-me, vaudrà pas la flor saura
Que laugiera potona l'aura

Donc altenança de rimas femininas emé de rimas masculinas.

Dins Farandola, lei doas primieras estròfas an caduna tres octosillabs seguits d'un exametra. Son encadenadas lei rimas. Lei darrieras estròfas an, l'una dos decasillabs seguits d'un octosillab, l'autra un decasillab seguit de dos octosillabs. Lei rimas son apariadas e de circularitat.

Dins Parfum son d'eptametas ont altemon rimas femininas emé rimas masculinas, cada estròfa aguènt sa rima pròpra :

« Perqué lo parpalhon vòla
Subre la flor que tremòla
Febla, alangorida e mòla;
Perqué si boquetas fòlas

lé pauson cent potonets ?
La flor dau sen redonet... »

Beutat, fach d'octosillabs, finís em un alexandrin :

« Aqueu bust seriá ton retrach
Per son pedestau voudriáu faire
Li cent còrs mespresats per tu de tis amaires. »

Au contrari, Flors sensa nom, compausat emé d'exametas, finís em un tetrametra :

« Plaire a nòstra sentida
E leu morir passida
Vaquí la flor ! »

La Ròsa es tota d'alexandrins, ò dau mens de dodecasillabs, emé de rimas abraçadas puei apariadas e encadenadas. Altenança de rimas femininas emé de masculinas :

« S'estaloira ufanosa au mitan di jardins,
La ròsa, la flor qu'a tant richa atrencadura :
Li porpali colors, per la dòna natura
Sus sa rauba jitadas, em'un gaubi divin,
.....

Tot es donc reünit dins una flor tant genta,
E cadun la vesent charmanta, tresludenta,
Vòu admirar son viestit, e sentir son alen.

O ! la culhissatz pas aquela bòna mina,
Vò ben, 'mé precaucion, prenetz la mi jovents
Car vòstri dets porrian « sentir » sa dura espina ! »

Prendrai un darrier eisemple: Flor preferida fa altemar dins lei tres primieras estròfas octosillabs e tetrametras. La darriera comença em un tetrametre seguit d'un octosillab puei d'un alexandrin.

Son sovent mens aisidas que semblon lei rimas. Son aisidas quora l'autor ne cerca un efiech particular, l'avem vist emé « bomboneja » e « belugueja ». Sovent son sufisentas ò meme ricas : dalha e dardalha, caleu e soleu; corau e aurorau, escrit e esperit, enfin e (vestim)ent fin...

Lo segond recuelh son LI SET SAUMES D'AMOR. Ansin l'anonciava l'Armana Provençau : « A Marselha, Li Set Saumes d'Amor, de P. Bertàs, poesia degolhada un pauc mai que çò que fau, mai minhòna pasmens e artistica. »

Ja la poesia de Bertàs sortis dei ralhs dau tren dei felibres. Minhòna nimai me sembla pas gaire l'estre. Aquesta poesia que tre la debuta bosca cisampa e mistrau, me pareis a ieu qu'a vertadierament de buf. I es pas plus question de comparar cada flor emé cada femna, siam mai pròchi aqui dau Cantica dei canticas ò dau Jardin dei careças que ditz :

« Aleneri lo parfum de la mieuna Ben-Amada...
La demanderí a l'aura cauda qu'aviâ saquejats leis oasis,
Au vent terrau qu'aviâ careçadas lei flors blancas dei montanhas.
La demanderí a l'alen de la prim. »

Escrivia Bertàs cercant sa « Ben-Amada » :

« Presta-me, Vent Terrau,
Ton alen rauc*,
Presta-me ton ala que lampa,
Fiera Cisampa
.....
Mon vers a l'alen dau Mistrau. »
(Saume premier)

De segur ja nos mena lo titòu cap a l'Orient d'un còp era e sabem coma fuguèron de mòda Orient e Antiquitat. Pasmens me sembla, aquela òbra de Bertàs, mai originala que la primera, mens a la seguida d'una escòla, mielhs integrada maugrat tot dins la literatura occitana, dins la literatura tota.

Se saup l'importància de la poesia religiosa en Occitania tre l'Atji Mejan, e de la poesia profana prenènt la forma de la poesia religiosa⁵, dei reviradas de saumes coma de l'escritura d'autrei, en cò de Mistral per eisemple que son Saume de la penitènci (dins Lis Isclas d'òr) es

d'un còp religiós e politic puei que i renega lo Progrès. Bertàs, eu, canta donc l'amor, un amor ben modern :

« Laisseràs la pudor au fons di monastiers,
I chatonas au baneu pas'ncara desmamadas,
I vielhas a tres caissaus que dins sa carestia
Escumejon li gènts qu'an li dents afamadas,
I crestats charpinós que nos savon entiers ! »
(Saume sieisen)

Meme se Flors e chatas reclamava l'amor concret, era d'un tot autre biais :

« E mai come lo parpalhon
Pausa urós sus cada floreta
Son ala ornada de raions,

Ansin de ieu : sus la saureta,
La bruna, sus Ròsa ò Goton,
Voudriau pausar mila potons ! »
(Chatas)

Lo poeta se desliura dei models literaris coma es desliurat dei cadenas socio-religiosas. Emé lo vocabulari de la gleisa canta, trobador modern, la passion, l'amor de verai :

« Escota d'a genous : Sieu ton mestre e ton Dieu;
E tu, siás ma servanta, ò femna. »
(Saume tresen)

« Vòstre pitre es l'autar d'una gleisa parada
E recapta dessus sa rosenca cairada
Vòstri mameus bessons come pèiras sacradas. »
(Saume quatren)

L'amor passion es landrejança :

« M'envau de toti li costats
Sens m'aplanter
.....
Lo mendiant d'Amor es passat
.....
Ieu tanben l'Amor es mon Dieu.
Sieu son romieu.
Ai caminat l'ivern, l'estieu
.....
Lo Mistralàs
S'encor traire sis èrs folàs
En d'autres latz »
(Saume premier)

Aquela erança es pas estrangiera au felibritge e me ramenta d'Arbaud qu'escrirà mai tard son Antifa. D'Arbaud que coma tan d'autreis escrivans occitans canta la natura. La cantava tota Bertàs, cantava « la Comunion de la terra e dau ceu » (Saume seten).

Sei comparasons raprochon l'estre uman dau restant de la natura, d'un autre biais que lo fasiâ, d'en primier : Aquí la femna es ben mai qu'una flor, es un estre cosmic :

« Ton front es un ceu qu'empestela
Sot la dentela
De ti cilhs, doas farfantelas
Tis uèlhs, estelas. »

(Saume premier)

Animala, es pas plus lo mau religiós (pas encara lo mau psicanalitic) :

« Serps envertolhadas e brunelas,
Emé vanela,
Sus ton còu raion leis anelas
De ti trenelas. »

(Saume premier)

Vegetala farà d'ombreta ai flors :

« Ta còma qu'ombra ton front blanc
En l'encieuclant
Es la tosca au vent tremolant
Sus lo calanc. »

(Saume premier)

Se dins Flors e chatas orlava ja lo mistrau (Flors d'amelier), aquí tot es frenison, brama la natura, rís ò planh :

« Me sieu repausat dessota la rama
Dau pin, ai ausit dins sa voatz que brama
Lo planhum d'un còr qu'un autre còr brama :
Auriá-ti volat la voatz de ton ama ?

.....
La mar sus li bauç, negra, gingolava. »

(Saume segond)

« Diga, l'as entendut, lo Mistralàs orlar ?

.....
E la Cisampa es ieu que la fau gingolar »

(Saume tresen)

« E lo vènt embaumaire, emé un rire plus fòrt

.....
Estralhant subre son passatge lis acòrds
Dis aucèus que per nos lausar venián en fola.

.....

Lo vènt qu'adés de sa cansonejanta voatz
Apondiá si flutets i cants de l'aucelilha,
Fasiá frenir l'ecò, bolegar li ramilhas. »
(Saume sieisen)

La natura es bolegadissa, dins lei bartàs (prononciacièn marsilhaesa : bertàs), se i compara tanben lo poeta :

« En varalhant la nuèch a travès lis eusinas
S'avetz, come un galòp fòu d'egas sarrasinas,
Ausit lo bruch de ma colera cremesina... »
(Saume quatren)

La natura es lo lum :

« Lo Solèu dins la mar s'es esvanit :
Lo Cèu lentament se duerb e degruna
Si careças d'òr is aubres ensornits.
La Terra en dormènt espera la luna. »
(Saume segond)

Es pas possible de descriure aquí l'òbra tota. Disem encara qu'après lo descadenament de la passion boscant son amat(-ada), lei cadenas de l'amor semblon qu'apasimon lo monde eu meteís :

« De chevus negrès un aret benit,
Dins si malhas que baise una per una,
Ara m'encadena e n'ai pas frenit...
Mon pantais es blond, mon amiga es bruna.

Una immensa patz sus tot revoluma*
E mis uelhs barrats volon retenir
Lo reva adusent tant genta fortuna :
Mon amiga es bruna e vai leu venir."
(Saume segond)

Ne siam au tremont mai aquelei calinhaires an pas ges de peur de l'auga :

« L'amor es l'ama eterna e fegonda dau monde.
Lis univers, au bot de sa corsa, em'abonde
N'abron en s'amoçant un milion que se mòu,
E te sembla totjorn que sus li memis aubas
Li memis pimparins saludon la mema auba. »

Lei Set Saumes d'Amor son un imne a la vida. Son au rescòntre dei tradicions literaris occitanas e, me sembla, deis ideologias revolucionaris dau segle passat : ateïsme, cresença dins lo progrès, gost de la natura, e meme ja ideau libertari de liberacion de la femna, qu'emé l'òme n'es l'avenidor, coma n'es lo passat :

« Lo Cantica d'Amor qu'ausisses tornamai,

L'ai deja dich de siecles emé de siecles a jaba.
Mon sang, emé lo tieu mesclat, come la saba
Que monte dins li flancs dis aubres au mes de mai,
L'as adeja sentit regular dins ti venas.
Ton ventre es un lauron q,l'en eu-meme s'avena.

E fugeres totjorn e moriràs jamai ! »
(Saume seten)

La versificacion a cambiat. Dins lo saume premier cada estròfa (son nòu) es compausada coma aquò : Un octosillab seguit d'un tetrasillab quatre còps. Finís emé dos octosillabs.

Doas serías de quatre rimas parieras son seguidas de doas rimas que reprenon caduna deis precedentas (a a a a, b b b b, a b). Son sovènt paureis.

Lo saume segond compren doas partidas, caduna de cinc estròfas. Dins la primera partida lei rimas son crosadas : a b a b puei : b a b a etc... Dins la segonda cada estròfa a sei rimas propras. Son sovènt aisidas que fa rimar per eisemple : calava, e gingolava emé fielava e quielava.

Lo saume tresen compren detz estròfas de quatre vers seguidas d'una darriera de dos. L'alexandrin alterna emé l'octosillab tot dau long. Son crosadas lei rimas.

Lo saume quatren, de quinze estròfas de tres vers, es fach solament d'alexandrins. Cambion lei rimas d'una estròfa l'autra :

« Vòstri dos braç redonds se nosant per darrier,
Neblats de vòstre peu que tomba en drapariá*,
A vòstra testa son un coissin nonparier.

.....
Vòstra testa luis ansin qu'un beu cibòri
Escrincelat d'un biais requist dintre l'evòri
Onte perlas e diamants fan trionflar si glòri. »

Lo cinquen, de detz estròfas de quatre vers, finís per un vers solet. Son d'alexandrins. Lo crosament dei rimas ven mai complèx: a a b a , b b c b, c c d c...

Lo seisen es de dotze estròfas de quatre vers e finís encara per un solet. Son d'alexandrins e lei rimas, entrecrosadas, cambion emé leis estròfas.

Lo darrier saume es de nòu estròfas de cinc vers e finís per un solet. Son d'alexandrins e lo juòc dei rimas ven mai complèx encara : a b b a b b , c d d c e e, a f f a g g...

PIERÒT BADALHA, aqueu titòu li fuguèt reprochat e se n'es justificat d'un biais un pauc lunari. Dins lei nòtas escriguèt : « Ce titre fut critiqué par quelques-uns de nos amis, mais nous l'avons maintenu, persuadé que nous rendions service aux beaux esprits. » Me demandi se, tot simplement, a pas causit lo titòu segon leis inicialas que s'era trobadas. Pieròt pòrta leis aspiracions de Bertàs, Pieròt Badalha es Pèire Bertàs. Aquela òbra marca una rompedura que s'inscriu autrament deis autrei dins la literatura de son epòca.

Se saup la capitada de Pieròt dins la literatura e leis arts plasticas. Per de que ? Probable, coma va disiá Pau Guigon dins la prefaci, per encausa de la masqueta blava. Seria interessant de saupre per cu e monte fuguèt primier Pieròt causit dintre lei personatgis de la Comedia dell'Arte. Me sembla que finiguèt que representèt la tristessa e lo fracàs celebrat e, s'aquela causida m'estona pas ges en França, capiti pas de vèire s'es occitana ò francesa. Aquela prefaci de Guigon me sembla a despart d'aquò totalament estrangiera a l'òbra, coma se l'aviá pas legida. Ne vau reténer encara qu'aquela remarca : « A ! Pieròt, nòstre còr e nòstra ama se miralhon dins tu ». Es comode Pieròt que se pòt li far dire que que siegue. S'enfadarà pas. Fuguèt aprofiechat per eisemple dins lo dessenh umoristic. Un article dau Bavard (11.4.1896) aguent coma titòu : *Feministas*, se termina coma aquò : « Deguna femna digna d'aqueu nom ignora pas que lei sieunas desfachas perpetualas la fan victoriosa... E me pensi an aqueu dessenh de Willette (1857-1924) que Pieròt i brandussant la cana sus Colombina que lo braveja d'escondons, brama : « A ! coma te tabasarái quora seràs mon egala ! » » Lo coble Pieròt-Colombina servirà sovènt d'exprimir la misoginia que pòt pas se ne passar una societat opressiva. Se Colombina i es pas, la presència d'Arlequin pròva que fuguèt infidela, liura donc copabla. Ansin dins lo tableau de Couture, Lo primier dual de Pieròt (1862) e mai dins aqueu de Gérôme, Seguida d'un bal de masquetas (1857) que, necessariament per encausa de Colombina, ven Arlequin de tuar Pieròt. Era l'ilustracion d'una peça de teatre⁶. Siam aquí luenh de la Comedia dell'Arte, dins lo pichòt matin freg, sota d'autrei cèus. Mai aquelei de Corneille qu'aquelei de la Mediterranèa.

Envasis Pieròt la literatura francesa emé Teofil Gautier que ne parla Pau Guigon dins la prefaci, emé Leo Valade, vers 1880, que disiá en francés dins un sonet compausat per un amic :

« Pieròt, ton egau de pallor,
Deu au clar de luna complici
L'inspiracion sensa malici
Dei vers ont canta sa dolor. »

Dins l'imitacion de Nòstra-Dòna de la Luna de Juli Laforgue (1886), una seguida de poemas se sonon Pieròt, Théodore de Banville ne parla tanben, e Verlaine dins sei Festas galantas, e Catulle Mendès emé son Pieròt enfadat per encausa de la luna (1893) etc...

A Marselha jogavon la pantomina au Palatz de Cristau⁷ e, l'annada 1892, i aguèt au Dahlia bleu una conferéncia sus l'Art dau mime⁸. L'an d'après, que Bertàs publica son poema, Loïs Astruc fa paréisse dins Le Dimanche La legenda dau divin Pieròt⁹. Dins lo meteis jornau, anonçarà Pau Frontery la sortida de Pieròt badalha : « L'òbra se poirà apreciar de mai d'un biais, segon lo gost e lo temperament deis uns e deis autrei. » « Proba Pèire Bertàs tota l'independéncia de sa natura ardida. » Es que son Pieròt sembla pas ges leis autrei, nimai aqueu de l'amic que lo grandmerceja li mandant son Clar de luna :

« ... Pieròt, lo còr en revolum,
De sa mandolina juegava;
Colombina, a costat, cantava...
Cupidon guinchava de lunh... »¹⁰

Aqueu de Bertàs seriá benleu libertari. De segur es la granda epòca de l'anarquisme e seriá pas estonant que cadun ne sigue marcat, que toteis i participon. Son coneissudas de

lònga leis idèias de Fourier, coma aquelei de Cabet que la premsa marselesa de drecha s'es tant enrabiada contra. Lei Sant-Simonians son nombrós e leis adeptas de Proudhon a Marselha. En 1884 lei femnas an obtengut lo drech de se desmaridar, enfin, Pieròt badalha parèis dintre lo procès de Ravachòl (1892) e l'assassinat de Sadi Carnòt (1894). Lo ton de la peça a probablament geinat per eisemple lo director de La Sartan qu'aima mielhs de parlar ren que de passatgis pas gaire dangierós : « Aimi sustot la Vielha... lo Conte de ma tanta la bòrni, la cançon Ahissi la violeta... »¹¹

De qu'es Pieròt badalha ? Un long poema, una peça de teatre que lei personatgis ne son Pieròt, Arlequin e Colombina.

Dos niveus de lenga se mesclon, siam dins la poesia e la comedia dau meme còp :

« Ela, onte era ? Avau, dins l'Uvèuna, onte totara
Si banhava, lei flòts colavon ensornits
E dins lo ciel, amont, tot lume era esvanit.
L'escur era espés coma un cadais, de tot caire
.....
E lo ciele de pega, era una rota doça » etc...

E encara :

« Buai ! L'ai trovada la patz. »¹²

Passarai sus lei diversas alusions trufandieras de l'autor que pòdi pas aquí far l'analisi completa de la peça : alusions literaris, alusions a d'amics etc... Causas abitualas dins la Comedia dell'Arte. Pòdi senhalar aquò : lo « Pareissetz, ò tirans » d'Arlequin es de raprochar dau Cid quora ditz : « Paraissez, Navarrais, Mores et Castellans... »¹³, lo Cid estent un prototipe dau Matamore per definicion.

Lei vers son generalament d'alexandrins :

« Dos sòus, còsta pas mai, dos sòus. Dessus lo pòrt
Vos fan, au fiermament, veire la luna d'òr »

Cançons e autrei baladas son d'octosillabs :

« Ieu, Arlequin, mi sieu jurat
De mi refaire la cervela
E devenir rond de carrat ».

Dins l'intermedi, just avans la darriera scena, cada seria de tres decasillabs es seguida d'un pentasillab. Ansin parla la darriera estela de la nuèch :

« Mei sorres alassadas an plegat parpela;
Mai ieu, foguejant per òrdre de Dieu,
Esclari, de mon lume de capela,
Lo volur tardiéu. »

Leis rimas son apariadas e generalament paurei, coma quora Arlequin, luènh dau dangier, afronta d'enemics imaginari, mièg Arlequin mièg Tartarin, venem de va veire :

« Pareissetz, ò tirans,
Oprimaires de veusas e d'enfants, sobeirans
Que dessus nostrei fronts, vivetz coma la rasca,
Pareissetz, ò dragons de l'infèrn, ò tarascas ! »

Lo poema se compausa de monologues de Pieròt que s'i intercalon dialògs e cançonetas. Solet, dins lo primier monològ, parla de segur Pieròt a la luna e de la luna :

« La viatz, emé son polit morre
Redond, dins un embroilh d'estelas, corre, corre,
Correntilha; sus lei camins d'azur quicha
Coma una fòla, e puei, capona, s'esquicha
Darnier lei barris espès dei neblas amolonadas... »

Vers la fin dau monològ començaràn Arlequin emé Colombina de se i mesclar d'un biais bofon. Escambarlant la muralha, Arlequin la careça disent :

« Prenguesse pas lo mòrs ai dents ! »

Quora verà d'en primier Pierot, sensa la reconéisser de segur, cridarà : « Lo balès, lo balès ! » Aquò me sona a ieu coma : « Lo gelós ! lo gelós ! » mai nos revelarà l'auba ben altra causa.

Pauc a cha pauc se van respondre leis voatz dei tres personatgis mentre que Pieròt prendrà la man d'Arlequin puei la cofa de Colombina per la luna. Maugrat qu'a l'autor de la prefaci, aquela comparason li agrada pas ges. Canton cadun son torn un coblet de balada avans lo primier contact fisic : còps de fusiú e còps de pè. Mai es pas Pieròt que lei reçaup qu'es mèstre dau juòc. Ven son tom de dire de bofonariás, coma quand tròba Colombina au sou : « Mai qu'es aqueu paquet de linge brut ? » Quora dirà, saique la cresènt mòrta : « Es encara cauda », Colombina responderà in petto : « Es permès a mon atgi. Deven galant. »

Un còp que se seràn reconeissuts lei dos, auràn un dialog d'amorós de comedia que se carpinhon puei se rescancilian. Dau temps torna Arlequin que s'era escondut sota lo pretèxt d'anar cercar d'ajuda a Colombina, la daissant soleta emé lo dangierós inconegut, qu'en cò d'eu son vengut faire lo boiron.

Se van rescanciliar lei tres e lo jom se leva em un intermedi que i parlon la darriera estela, lo soleu etc... Una auba ben particulara que la calinharitz, parlant la darriera, dirà :

« Aquest an son flacs, flacs coma una figa,
Leis amoros joines: es un an marrit
Leu, leu, que m'en vau faire lei cotigas
A mon vielh marit. »

Seguisson la discussion finala em un monològ de Pieròt.

Aquela bona peça de la Comedia dell'Arte es originala per son contengut. Faguèt fortuna Pieròt, pas en trabalhant de segur. Sotant la luna dins l'aiga un jorn que se voliá negar dins un valadon (l'Uvèuna). Sembla que Bertàs se sigue pas fach ges d'ilusion sus lo biais de far d'argènt. Lei gavats son de tirans, coma va ditz Arlequin, pantaion lei paureis, badalhon e, quora son Pieròt, se fan adjudar per la luna, se trobon un tresaur, dins la poesia :

« A ! Quand per aguer la Luna soteriam.
L'adugueri penduda ai barjas, sus la riba,
.....
Espectacle ! era pas la luna blonda e pala
.....
Ço qu'aviáu era pas la luna, era un saquet,
Un saquet gonfle d'òr, gonfle de pèiras raras. »

S'anava negar per que, donc, l'avian trompat Colombina em Arlequin. La tradicion es longueta que vòu qu'aimar doas personas es ne trompar una, puei, qu'es la femna que trompa soleta. A la debuta dau poema ditz Pieròt :

« Vuei, monte siás ? Perqué me traïsses, ò luna !
Siás-ti la sòrre de Colombina.....
An rason, coma aquò, lei fabricants d'estròfas;
.....
Afortisson que la frema, la mar, la serp
La... « patin », la... « cofin » est de potz de traitessa
.....
Vai, debateja-ti dedins la diccionari
E deven leu mascle, un òme come ieu
Vò ben coma... Arlequin. Arlequin ? Mai que dieu ?
Arlequin es un òme, era meme un colega.
A mai traït !..... »

E va metre Bertàs l'amor e l'amistat sus lo meme plan, pas aqueu de la traïson mai aqueu de la benurança, contra tota saviessa comodament dicha populari.

Non solament l'amor de Pieròt per Colombina sagatarà pas l'amistat em Arlequin mai lei dos se podràn pas plus desseparar : « Plus ges d'amic, plus ges de bela ! » ditz Pieròt. Avans de lo tornar trobar, ditz Colombina an Arlequin après una careça :

« Qu'es drolle, ai pas sentit de frenision*... Es pas'quò. Era ansin pasmens; Que manca... » Li respon Arlequin : « Manca Pieròt. »

Se mancon, se sonon, se completon que se respondon avans de s'estre vists :

« P - Ela era una po fias sa e l'autre un coquin
C - Pieròt !
P - A! Colombina !
A - A! Pieròt!
P - Arlequin ! »

Ven mai clar dins aqueu dialòg que Pieròt ditz a son amiga :

« De pantais m'an trevat,
Ai revist lei prats verts que florissiás de rire
Ai revist lei baranhas onte, senza ren dire,
Bequetaviam d'amoras e de potons tanben,
Totei dos, toei tres; eriam tres, mi soven. »

Aqueu vers exprima una nostalgia prigonda que l'autra responderà, sabent Arlequin present :

« A mon anca Passa ton braç, toei dos... »

Aguènt tornat trobar lei farsejadas d'Arlequin que ven de nòu de li far gambeta, son amic se bota a rire e apond :

« Colombina emé tu vos prenent en braceta,
Pòdi broncar, jamai farai la cabusseta. »

Coma demanda ais autrei de demorar em eu, li respon Colombina :

« Pieròt, s'eri represa,
Un jorn, de mei vapors, se voliáu lei careças
D'Arlequin per garir mon mau... »

E Pieròt :

« Arlequin, ti lei refusariá pas qu'es un colega. »

Lo mòt colega reven d'un biais dialectic : m'a traït maugrat que siaguesse un colega (primier monològ); aimarà ma femna e serà pas una traïson, podi comptar em eu.

Poiràm pensar que se trufa Bertàs de Pieròt : se la luna, coma ditz, baneja pas plus gaire per eu, seis amics l'an fach cornat. Aquele interpretacion me sembla pas possible de far, que l'autor nos dona la clau de l'istòria. Per eisemple quora Arlequin, subran quasi sincer, se leva la masqueta : Non, li respon Pieròt. Aquí la masqueta es pas plus ges lo susari de respectabilitat qu'impausa la societat agressiva, es çò qu'avem ganhat em una sociabilitat urosa, la masqueta d'Arlequin es la personalitat que s'es facha dins sa vida d'amistat emé Pieròt, d'amor emé Colombina. Es sa personalitat vertadiera que, senza, lo torna pas conéisse Pieròt, l'amic vertadier qu'aima leis autrei emé sei falhas, per elei saique.

Autra precision que nos dona Bertàs, quora ditz Pieròt : « Veirem se levar lo soleu, coma lei gens Vertuós », respon Arlequin : « Coma leis escobilhiers tanben. » Enfin, la darriera rebecada de Colombina que pas degun i respon de verai es ben clara : « Mai que diràn lei gènts senats ? »

Notas

* Per la rima cau tenir compte evidentament de la prononciacion provençala, marsilhesa.

¹ *La nacionalitat provençala e lo felibritge*, Marsilha, 1890.

² *Lei Remembranças Provençalas*, Le Radical de Marseille, 1920.

³ Veire: Glaudi Barsòtti, *Victor Gelu e lei trobaires marselhès (1878-1885)*, in : *Lengas*, n028, 1990, pp. 95-113.

⁴ *Cançon dau segle tresen* citada dins: *Chrestomathie provençale*, 1868-1978, Marcel Petit ed.

⁵ Veire : Jean Rouquette, *La littérature d'oc*, Que Sais-je?, 1963-1980.

⁶ Un drama d'Ennery.

⁷ Lo Palatz de cristau era sus leis Alèias de Melhan.

⁸ Conferencia anonçada dins lo Radical de Marseille, 15.5.1892.

⁹ *Le Dimanche*, 19.2.1893.

¹⁰ Letra inedicha de J.-M. Léger (19.6.1895). Lo poema seria pareissut dins Lo San Janen.

¹¹ Letra de G. Guerriera, director de La Sartan, a P. Bertàs (31.1.1894).

¹² Gelu dins *Lei Nòvis Rovenencs* au contrari fa dire: Buai! quora s'agis de la vila e dau monde.

¹³ Corneille, *Le Cid*, V, 1, 1559.